

Spät' do kuchýň, kostolov a k deťom. Ženy počas autonómie 1938 – 1939

Eva Škorvanková

Abstract:

ŠKORVANKOVÁ, Eva: Back to the Kitchens, Churches and Children. Women during the Period of Autonomy, 1938 – 1939.

The status of women living in modern day Slovakia has significantly changed since the establishment of the Czechoslovak Republic. Women have gained civil rights and freedoms as well as the right to vote. Following the declaration of autonomy, the process of the elimination of democratic rights and freedoms had emerged as the establishment of a model for an authoritarian state was implemented. The ruling conservative political elites of the HSLŠ (Hlinka's Slovak People's Party) fully disclosed their views on the so-called natural role of womankind. Being a Catholic priest, Jozef Tiso based his definition of the status of women on the Christian model. He very clearly saw her role as holding a position within an organized Christian family, alongside her husband while focusing on raising their children. Given this notion, the issue of employment for married women was a subject within the debate concerning the future of education for girls. The government thoroughly opposed co-education at secondary schools. The article focuses on an analysis of the role of women in the autonomous Slovakia. Besides both the political and social roles taken by women, great emphasis was put on the contemporary ideas, stereotypes and norms related to women as well as on their opinions on the on-going processes and the contemporary campaign for the dismissal of married women from their employment and their return to family life.

Keywords: Autonomous Slovakia, Women, Gender Identity, Women's Employment, Magazine Nová žena

*„Žena rastie pre krb rodinný a nie pre klub.“
(Jozef Tiso, 1924)*

Počas krátkeho obdobia, od vyhlásenia autonómie Slovenska po vznik Slovenského štátu, došlo k zásadným zmenám v politickom a spoločenskom živote, ktoré sa nevyhnutne dotkli aj slovenských žien. Politické špičky Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) rezignovali na demokratické a liberálne hodnoty predmníchovského Československa a jednoznačne sa voči nim vymedzili, rovnako ako pražské vládnuce elity druhej Československej republiky. Slovenská autonómna vláda začala realizovať svoje autoritatívne a konzervatívne politické názory, ktoré sa okrem iného bezprostredne dotýkali aj vymedzenia miesta a úlohy slovenskej ženy v spoločnosti. Podľa môjho názoru sa v slovenskej spoločnosti postavenie ženy v rodine a spoločnosti vnímalo v kontexte kresťanskej náboženskej morálky. Mužská a ženská rola bola v takomto modeli rodových vzťahov definovaná ako Bohom určený a trvalý základ usporiadania spoločnosti. Voči tomuto prevládajúcemu konceptu sa vymedzovali niektoré liberálne predstaviteľky

ženského hnutia (Hana Gregorová)¹ a mladá generácia slovenských žien, ktorá vyrastala v prostredí demokratického Československa.

V práci vychádzam z konštruktivistického chápania rodu. Rodovú identitu (gender) považujem za kultúrny konštrukt, ktorý vyjadruje vzťah medzi telom ako biologicky daným faktom a jeho sociálnym významom. Je symbolickým systémom, ktorým telo vstupuje do spoločnosti.² Rodovú identitu ako analytickú kategóriu chápem ako sociálne podmienený kultúrny konštrukt a zároveň ako sociálnu pozíciu, ktorá je vymedzená sociálnymi vzťahmi, predstavami a stereotypmi o rodovo podmienených úlohách.³ V práci som sa priklonila k názoru, že rodové vzťahy a rodová identita v určitej spoločnosti a v jej historickom kontexte sú definované tromi rovinami: reálne politicko-sociálne postavenie (právne, rodinné, miera závislosti alebo nezávislosti od muža, prístup k vzdelaniu a možnosti participovať na verejnom živote); predstavy, normy a pravidlá o rodových vzťahoch v dobovom diskurze (dobové predstavy, stereotypy a normy pri konštruovaní obrazov očakávaného správania mužov a žien) a rovina sebaidentifikácie a sebareflexie.⁴ Sociálna konštrukcia rodu vytvára priestor na analýzu organizácie moci a nerovnosti, ktorá sa prejavuje rodovo štruktúrovanou mocou a rozdelením práce. Rod definovala Joan Wallach Scott ako konštitutívnu súčasť sociálnych vzťahov, ktoré vychádzajú z uvedomovaných rozdielov medzi pohlaviami a súčasne ako primárny spôsob označovania mocenských vzťahov.⁵ V období autonómie bol presadzovaný kresťanský model patriarchálnej rodiny a rodových vzťahov, ktorý síce formálne deklaroval rovnocennosť žien a mužov, v realite sa však prejavoval v podriadenosti žien. Odkazovanie či vytlačovanie žien do súkromnej sféry bolo neoddeliteľnou súčasťou verejného diskurzu o vytváraní novej spoločenskej štruktúry.⁶ V kontexte autoritatívneho režimu je nevyhnutné uvažovať o konkrétnom vymedzení súkromnej sféry, respektíve o pokusoch režimu túto sféru narúšať a vstupovať do nej.⁷ Je preto nevyhnutné skúmať rodové vzťahy ako systém mocenskej nadvlády, ako sledovanie určitých štruktúr mocenskej nadvlády mužov a ich upevňovanie a reprodukovanie prostredníctvom inštitúcií (rodina, cirkev, škola a štát).⁸ Pozícia žien v autoritatívnych alebo krajne pravicových režimoch

1 Ženské hnutie, aktivity a názory slovenských žien v medzivojnovom období nie sú, na rozdiel od českého prostredia, dostatočne preskúmané. GREGOROVÁ, Hana. *Slovenska pri krbe a knihe*. Praha : Leopold Mazáč, 1929; GREGOROVÁ, Hana. *Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979.

2 VERDERY, Katherine. *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton : Princeton University Press, 1996, s. 62.

3 V biologickej rovine je rod biologicky daná a (v minulosti) prakticky nemenná realita. Bližšie BAČOVÁ, Viera. Rodové identity ako kolektívne identity (teoretické východiská). In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVICHOVÁ, Eva. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava : Veda, 2009, s. 42.

4 Tamže, s. 43.

5 SCOTT, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. New York : Columbia University Press, 1999, s. 42.

6 Koncept radikálneho oddelenia pohlaví (verejná sféra politiky a práce a súkromná sféra domu a domácnosti) a del'ba práce medzi nimi bol súčasťou spoločenského diskurzu až do druhej polovice 20. storočia. Jeho súčasťou bol aj ženský ideál domáceho anjela (*angel in the house*), ktorý sa rozšíril najmä v prostredí vyššej a strednej vrstvy v druhej polovici 19. storočia, povzbudzovaný objavmi z oblasti prírodných vied, medicíny a antropológie. Bližšie BOCKOVÁ, Gisela. *Ženy v evropských dejinách od stredoveku do súčasnosti*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 114-125.

7 Tamže, s. 249.

8 BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha : Karolinum, 2000.

bola totiž determinovaná patriarchálnymi štruktúrami spoločnosti a formulovaná v podobe jasne definovanej binárnej opozície mužskej a ženskej agendy.⁹ Cieľom predloženej štúdie je zachytenie kvalitatívnej náplne dobového diskurzu, ktorý prezentovala v tlači a v prejavoch oficiálna politická moc voči slovenským ženám. Limitujúcim faktorom hlbšej a komplexnejšej analýzy je však krátke obdobie existencie autonómneho Slovenska. Napriek tomu politická ukotvenosť oficiálneho mocenského diskurzu umožňuje sledovať jeho prejavy, nuansy a kvalitatívny rozmer. Túto pozíciu legitimizuje aj skutočnosť, že po období liberálno-demokratického režimu Československej republiky, aspoň v jeho deklaratívnej rovine, vznikla istá forma diskontinuity, resp. mocenského vákua, ktorého ovládnutie si nárokovala práve autonomistická mocenská hierarchia. Prostredníctvom takejto diskontinuity je možné vnímať nový diskurz o postavení žien v spoločnosti ako ruptúru, ktorá umocňuje prejavy nového diskurzu. Pri bežnom striedaní vlád v rámci pokračujúceho režimu by totiž diskontinuita mohla spočívať v nuansách zmien diskurzu. Nový autonomistický režim mohol túto doménu vnímať ako mocenské pole, na ktorom dokázal svoju moc legitimizovať práve tým, že sa dôrazne vymedzil voči predošlému diskurzu.

Dobové politické názory a predstavy o postavení a úlohe žien v slovenskej spoločnosti v období autonómie som čerpala z dennej tlače. Použila som denník vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany *Slovák*¹⁰ a tlačový orgán agrárnej strany na Slovensku *Slovenský denník*, ktorý ale ukončil svoju činnosť k 31. decembru 1938.¹¹ Tlač v období autonómie bola cenzurovaná. Od 29. októbra 1938 začali v „nespoláhľivých“ tlačiarskych a novinárskych podnikoch a redakciách pôsobiť vládni komisári, vymenovaní autonómnou vládou. Dozerali na spoľahlivosť tlače, ktorá mala byť v službách autonómneho režimu.¹² Z obmedzeného repertoáru ženských časopisov som sa zamerala na obrázkový týždenník *Nová žena*, ktorý patrila Katolíckej jednote žien. Oslovoval najmä vzdelané ženy – katolíčky, ktoré sa angažovali vo verejnom živote, odmietali názory o menejcennosti žien a pripomienkovali politiku oficiálnej politickej elity.¹³

9 PASSMORE, Kevin. Introduction. In PASSMORE, Kevin (ed.) *Women, Gender and Fascism in Europe 1919 – 1945*. Manchester : Manchester University Press, 2003, s. 4.

10 *Slovák* ako tlačový orgán HSLS začal vychádzať v januári 1919, najskôr ako týždenník, potom trikrát týždenne. V roku 1920 sa stal denníkom. Redakcia sa v marci 1922 presťahovala do Bratislavy. *Slovák* vychádzal denne okrem pondelka. DUHAJOVÁ, Zuzana – ŠEFCÁK, Luboš. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1948*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1993, s. 34-35.

11 Oficiálnym tlačovým orgánom agrárnej strany (Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu) na Slovensku bol *Slovenský denník*, ktorý vychádzal (po obnovení) od novembra 1918 do 31. decembra 1938. Od konca roka 1931 používal názov *Slovenský denník*. Od februára 1919 vychádzali tieto noviny v Bratislave denne okrem pondelka. DUHAJOVÁ – ŠEFCÁK 1993, s. 40-42.

12 Tamže, s. 81.

13 Mnohé prispievateľky a redaktorky boli manželkami alebo dcérami významných reprezentantov dobovej politickej a spoločenskej elity. Bližšie ZAVACKÁ, Marína. „Nová žena“ so starou prachovkou: Prejavy občianskeho vzdoru na stránkach časopisu Katolíckej jednoty žien 1939 a 1940. In DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene: Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 376-378.

Slovenské ženy v Československu

Novovzniknutý československý štát bol demokratickou republikou, ktorá poskytovala ženám rovnaké práva ako mužom. Ústava zaručovala československým ženám občiansku slobodu a rovnosť pred zákonom.¹⁴ V medzivojnovom období sa postupne začal zvyšovať podiel pracujúcich žien i napriek rôznym prekážkam, ktoré obmedzovali ich ekonomickú emancipáciu (absencia detských opatrovní s celodennou starostlivosťou¹⁵ alebo nedostatočná kvalifikácia atď.).¹⁶ So vznikom Československej republiky súviseli aj zásadné zmeny vo vzdelávaní žien. Pozitívnym javom bol nárast počtu dievčat na stredných aj vysokých školách.¹⁷ Vzdelanie a kvalifikácia umožňovali uplatnenie žien vo vede a v kvalifikovaných povolaniach.¹⁸

Volebné právo žien je v prostredí liberálneho feministického diskurzu považované za súčasť úspešného emancipačného príbehu a za kritérium miery úspešnosti ženskej emancipácie a rovnoprávnosti.¹⁹ Je otázne, do akej miery je volebné právo obrazom realizovania ženskej emancipácie a participácie na politickom, hospodárskom a kultúrnom živote krajiny.²⁰ Už v rámci zápasu o volebné právo si niektoré aktivistky ženského hnutia uvedomovali, že volebné právo je východiskom a prostriedkom k získaniu priestoru, k rozširovaniu okruhu občianskych povinností a práv a k novému usporiadaniu spoločenských vzťahov medzi pohlaviami.²¹ Československé ženy získali všeobecné, rovné, priame a tajné, aktívne aj pasívne volebné právo, ktoré im garantovala Ústava ČSR.²² Stali sa tak aktívnou

14 Sbíрка zákonů a nařízení, zákon č. 121/1920 Sb. V §106 sa uvádza: „Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“

15 Detské opatrovne vznikali len s veľkými ťažkosťami. V roku 1931 ich bolo približne 140. Veľkým problémom bol nedostatok kvalifikovaných vychovávateľiek. V slovenskej spoločnosti prevládali v tomto období názory, že jediná vhodná výchova maloletých detí prebieha v rodine samotnou matkou. Bližšie KÁZMEROVÁ, Ľubica. Riadiace orgány školstva na Slovensku a vzdelávací systém v rokoch 1918 – 1945. In KÁZMEROVÁ, Ľubica (ed.) *Premeny v školstve a vzdelávaní na Slovensku (1918 – 1945)*. Bratislava : Prodama, 2012, s. 19.

16 V medzivojnovom období sa zvýšila zamestnanosť žien v skupine tzv. pomáhajúcich členov rodiny. Do poľnohospodárskej činnosti bola zapojená celá rodina (manželka a staršie deti). Postupne sa zvyšoval počet robotníčok a úradníčok (do tejto skupiny patrili aj učiteľky). Bližšie k zamestnanosti žien v medzivojnovom období pozri TIŠLIAR, Pavol. Ekonomická aktivita obyvateľstva Slovenska v medzivojnovom období so zreteľom na zamestnanosť žien. In DUDEKOVÁ 2011, s. 343-364.

17 Tzv. malým školským zákonom z júna 1922 bola na meštianskych školách zavedená koedukácia, ktorá umožnila štúdium dievčat na meštianskych školách. Školy pre ženské povolania prešli rozsiahlou modernizáciou. Nové predmety v osnovách umožňovali prípravu dievčat na samostatnosť v podnikaní a osobnom živote. KÁZMEROVÁ 2012, s. 21, 24.

18 Vysokoškolské vzdelanie si vyžadovalo napr. povolanie právničky či lekárky. V medzivojnovom období postupne narastal počet študentiek práva aj na Univerzite Komenského (počet kolísala okolo 30). Bližšie ZAVACKÁ, Katarína. Právničky v Československej republike: Absolventky práva a právna prax v Československu po roku 1918. In DUDEKOVÁ 2011, s. 586-598.

19 KOBOVÁ, Ľubica. Načo je (komu) volebné právo? In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Ľubica (eds.) *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 273.

Podľa nemeckej historičky Gisely Bock je jednoznačná spojitosť medzi volebným právom a nacionalizmom. Podľa nej volebné právo znamenalo viac než len hlas v rozhodovaní a symbolizovalo príslušnosť k národu. BOCKOVÁ 2007, s. 189.

20 Bližšie túto otázku v prípade Československa rozpracovala americká historička Melissa Feinberg (FEINBERG, Melissa. *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, in 1918 – 1950*. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 2006, 275 s.).

21 BOCKOVÁ 2007, s. 168-169.

22 Sbíрка zákonů a nařízení, zákon č. 121/1920 Sb., § 9, 10, 14, 15; zákon č. 75/1919 Sb. z. a n., zákon č. 123/1920 Sb. z. a n.

súčasťou politického života. V prípade Československej republiky môžeme hovoriť o ambícii vytvoriť priestor na širšiu participáciu žien v politickom a hospodárskom živote. Väčšia participácia žien na verejnom dianí vytvárala priestor na ich aktívnejšie zapájanie do politických udalostí, cielenie politických programov a kampaní.²³ V poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia zasadalo v rokoch 1920 – 1939 celkovo 29 žien a v senáte celkovo 16 senátoriek. Najväčší počet kresiel (celkovo 15) obsadili v medzivojnovom období v snemovni aj v senáte predstaviteľky Komunistickej strany Československa.²⁴ Poslankyne socialistických, ľavicových strán presadzovali na pôde parlamentu návrhy zákonov, ktoré mali za cieľ upraviť postavenie žien – matiek a ich detí. Mobilizácia žien bola v záujme mnohých politických strán aj na Slovensku. Ženy boli stabilnou súčasťou politického života, najmä ako početná voličská základňa. Jozef Tiso sa vo svojom článku *Žena v politike* vyjadril kladne za politické pôsobenie žien: „*Žena patrí tiež do života politického, aby sa i doň vnieslo jemnosti, ideálnosti.*“ Zároveň ale dodal, že „*smutné zastupiteľky ženského pohlavia v dnešnom politickom živote nezodpovedajú tomuto ideálu.*“²⁵ Agendou žien – političiek mala byť najmä sociálna politika, ochrana plodu, starostlivosť o tehotné a matky, zdravotná a hygienická osvetla a témy spojené so sociálnym zabezpečením, zdravotníctvom a vzdelávaním. Tiso ako predstaviteľ HSLŠ predpokladal, že ženy vnesú do politiky viac jemnosti a „*ideálnosti*“. Ako konzervatívny politik a kňaz predpokladal, že práve katolícke ženy budú v politike hájiť aj svoje kresťanské hodnoty a presvedčenie. Ženy boli však v štruktúrach slovenských politických strán len výnimkou. Počas celého trvania československého štátu sa žiadna žena neobjavila na kandidačnej listine HSLŠ vo voľbách do parlamentu.²⁶ Konzervatívnosť slovenských politických elít sa jednoznačne prejavovala v nízkom zastúpení žien v Národnom zhromaždení.²⁷ Verejne deklarovaná rodová rovnoprávnosť tak bola v rozpore s realitou.

Československá republika prevzala ako základ československého právneho poriadku právne predpisy Rakúsko-Uhorska.²⁸ Pre oblasť občianskeho a rodinného práva tak bol v podstate počas celého obdobia trvania československého štátu zachovaný právny dualizmus. Rozdiely sa prejavili v manželskom, majetkovom aj dedičskom práve.²⁹ V českých krajinách zostala v platnosti väčšina ustanovení

23 BUREŠOVÁ, Jana. Společensko-politická aktivita a veřejná činnost žen za první Československé republiky (1918 – 1938). In VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil – HARNA, Josef (eds.) *Československo 1918 – 1938: Osudy demokracie ve střední Evropě 2*. Praha : Historický ústav, 1999, s. 394. Bližšie o pôsobení žien v parlamentoch Československej republiky: MUSILOVÁ, Dana. *Z ženského pohľadu: Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918 – 1939*. České Budějovice : Bohumír Němec – Veduta, 2007.

24 MUSILOVÁ 2007, s. 156-157.

25 FABRICIUS, Miroslav – SUŠKO, Ladislav (eds.) *Jozef Tiso. Prejavy a články (1913 – 1938)*. Bratislava : AEP, 2002, dokument č. 99, s. 237-238.

26 ZAVACKÁ, Katarína. „Vladárstvo v rodine“: Politika Slovenského štátu voči ženám. In CVIKOVÁ – JURÁŇOVÁ – KOBOVÁ 2007, s. 307; KÁZMEROVÁ 2012, s. 19.

27 Posledná poslankyňa zo Slovenska vstúpila na pôdu Národného zhromaždenia v rokoch 1925 – 1929. Ženy sa ocitli na kandidátkach ľavicových strán (sociálnodemokratickej a komunistickej strany). In BYSTRICKÝ, Valerian. Politický vývin v čase rastúceho ohrozenia republiky. In FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2012, s. 446.

28 Tzv. recepčným zákonom č. 11/1918 Sb. z. a n. o zriadení samostatného štátu Československého z 28. októbra 1918.

29 K rozdielom v právnom postavení žien medzi českou a slovenskou časťou Československej republiky

rakúskeho Občianskeho zákonníka, ktorý konzervoval patriarchálny model rodiny. Naproti tomu uhorské manželské právo z roku 1894 zaviedlo zásadu povinného civilného sobáša a možnosť rozluky manželstva.³⁰ Pokusom unifikovať manželské právo bol tzv. rozlukový zákon,³¹ ktorý priniesol zásadu fakultatívneho civilného sobáša a možnosť rozluky manželstva aj pre katolíkov.³² V Československu sa čiastočne liberalizovali pomery v manželstve, ale rodinné právo nebolo unifikované ani celkom demokratizované.

Mnohé slovenské ženy sa podieľali aktívne na politickej práci, spolковой činnosti (Živena, Katolícka jednota žien, Matica slovenská, Orol, charitatívne cirkevné spolky atď.), sociálnej pomoci, študovali a boli zamestnané. Napriek nespornej emancipácii žien na Slovensku zostalo tzv. prirodzené poslanie žien prítomné v slovenskom politickom aj spoločenskom diskurze.³³ S nástupom autoritatívneho režimu po vyhlásení autonómie sa tieto názory prezentovali na stránkach tlače, ale aj v politike s cieľom obmedziť verejné, profesijné pôsobenie žien, ako aj dievčenské vzdelávanie. Odklon od demokratických politických princípov československého štátu sa prejavil aj v postavení žien v politickom živote autonómneho režimu. Pre postavenie žien a mieru ich emancipácie bola rozhodujúcim faktorom miera sekularizácie spoločnosti a demokratizácie režimu.³⁴ Odbúranie demokratických a občianskych princípov znamenalo zásadný ústup v otázke emancipácie a verejného angažovania žien v slovenskej spoločnosti.

Ženy ako objekt politickej mobilizácie

HSLŠ využila všeobecné oslabenie republiky v čase sudetskej krízy a po Mníchovskej dohode a presadila 6. októbra 1938 vyhlásenie autonómie (tzv. Žilinská dohoda), ktoré bolo potvrdené prijatím zákona o autonómii Slovenskej krajiny 22. novembra 1938. Po vyhlásení autonómie nastal proces postupného odbúrania demokratických práv a slobôd, pluralitného politického systému a utváranie autoritatívneho štátu.³⁵ Dôležitým momentom k upevneniu moci HSLŠ boli zmanipulované voľby do Snemu Slovenskej krajiny 18. decembra 1938.³⁶ HSLŠ už

bližšie MIKULOVÁ, Mária. Právne postavenie ženy v Československej republike. In GÖLLNEROVÁ, Alžbeta – ZIKMUNDOVÁ, Jarmila (eds.) *Žena novej doby: Kniha pre výchovu demokratickej ženy*. Bratislava: Tatra, 1938, s. 116-121; TELECKÁ, Zdenka. Význačné odchýlky v právnom postavení slovenskej ženy. In GÖLLNEROVÁ – ZIKMUNDOVÁ 1938, s. 122-125.

30 Manželstvo katolíkov bolo v zmysle kánonického práva v zásade nerozlučné, povoľoval sa iba tzv. rozvod od stola a lôžka, ktorý ale neumožňoval uzavretie iného manželstva. DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde. Premeny právneho postavenia žien. In DUDEKOVÁ 2011, s. 310.

31 Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n. z 22. mája 1919, ktorým sa mení ustanovenie občianskeho práva o obradnostiach zmluvy manželskej, o rozluke a o prekážkach manželstva.

32 Manželstvo teda vzniklo fakultatívne oboma formami (cirkevne alebo civilne) a zaniklo smrťou, vyhlásením za mŕtveho alebo rozlukou. VOJÁČEK, Ladislav – KOLÁRIK, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš. *Československé právne dejiny*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 129-130.

33 FABRICIUS – SUŠKO 2002, dokument č. 34, s. 141-143.

34 DUDEKOVÁ, Gabriela. Teória v praxi: Participácia žien v politike. In DUDEKOVÁ 2011, s. 287.

35 BYSTRICKÝ, Valerián. Slovenská otázka v medzivojnovom Československu. In BYSTRICKÝ, Valerián. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Prodam, 2008, s. 110.

36 Voľby mali plebiscitný charakter a jednotnú kandidátku. BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010, s. 23-24; BYSTRICKÝ, Valerián. Slovenská autonómia za druhej republiky a vznik Slovenského štátu. In FERENČUHOVÁ – ZEMKO 2012, s. 498.

v slovenskom aj československom politickom priestore nemala žiadnu opozíciu ani väčšie prekážky na ceste k úplnému uchopeniu moci a budovaniu autoritatívneho režimu. Strana sa mohla sústrediť na budovanie inštitúcií a stabilizáciu autoritatívneho režimu.

Po vyhlásení autonómie „pozdravili“ prvú slovenskú autonómnu vládu aj slovenské ženy³⁷ združené v Katolíckej jednote žien³⁸ a v ženskom spolku Živena.³⁹ V novembri denník *Slovák* priniesol úryvok z rozhlasovej prednášky Jolany Černákovovej,⁴⁰ ktorá predstavila „cestu“ slovenských žien, ktoré boli pôvodne „za domácimi krbmi starostlivo schované“, potom sa slovenská žena stala „mužovi rovnocennou nacionálnou oponentkou“.⁴¹ V mene slovenských žien vyjadrila podporu autonóm- nemu Slovensku: „Každá z nás je rovnako naplnená jediným želaním, jedinou vôľou: pomáhať zo všetkých síl budovať nový, krajší a šťastnejší slovenský zajtrajšok.“⁴²

V rovine politických práv boli slovenské ženy rovnoprávne s mužmi, preto sa naďalej aktívne podieľali na politickom živote krajiny a reagovali na aktuálnu situáciu.⁴³ Predstavitelia HSLŠ sa vo svojich politických prejavoch obracali na slovenské ženy ako reprezentantky slovenského národa. V rámci pripravovaných volieb do Snemu Slovenskej krajiny predseda autonómnej vlády Jozef Tiso v rozhlasovom prejave 29. novembra 1938 oslovil aj slovenské ženy a vyzval ich, aby sa spolu so slovenskými mužmi „osvedčili za slovenský štát“.⁴⁴ Požadoval od nich, aby sa postavili za kandidátku HSLŠ a vyslali „svojich najlepších synov do prvého zákonodarného snemu“.⁴⁵ Na „dcéry národa“ sa ale zabudlo, keďže sa na spoločnej kandidačnej listine neobjavila žiadna žena. V tlači sa proti námietkam, že sa „prvý slovenský snem k ženám priveľmi gavaliersky nezadržal ved’ ani len jedna ne kandidovala“,⁴⁶ argumentovalo tým, že udalosti mali mimoriadne rýchly spád, a teda ignorovanie slovenských žien nebolo úmyselné a zámerné.

Aktívne ženy v tomto momente pravdepodobne očakávali, že sa budú môcť zapojiť do verejnej činnosti a podieľať sa na kreovaní nových inštitúcií či definovaní nových politík režimu. Koncom roka 1938 sa na stránkach časopisu *Nová žena* objavilo smutné konštatovanie, že „so spoluprácou slovenskej ženy sa nepočíta, jej

37 Živena sa hlási k spolupráci. In *Slovák*, roč. 20, č. 242, 23. októbra 1938, s. 5; Slovenské katolícke ženy pozdravujú vládu. In *Slovák*, roč. 20, č. 231, 11. októbra 1938, s. 2. Citáty v štúdiu uvádzam v pôvodnom pravopise, upravila som len písanie slovies.

38 Katolícka jednota žien pôsobila na Slovensku od roku 1920. Organizácia bola súčasťou Medzinárodnej únie katolíckych ženských zväzov a reprezentovala modernizačnú politiku Vatikánu, ktorej cieľom bola podpora angažovanosti laikov a laičiek, ktorí sa svojou činnosťou hlásili k hnutiu Katolíckej akcie.

39 Živena ako najstarší ženský spolok na Slovensku bola založená 4. augusta 1869 s cieľom zabezpečiť vzdelávanie a osvetu medzi slovenskými ženami. Pre potreby ženského vzdelávania boli zakladané školy pre ženské povolania a rodinné školy (v Martine, v Kremnici a iných slovenských mestách). Dôležitou súčasťou aktivít spolku bola aj vydavateľská činnosť (*Almanach Živeny*, *Letopisy Živeny*, *Živena*, *Dennica*).

40 Černáková Jolana (1909 – 1975) – manželka vtedajšieho (od októbra 1938 do januára 1939) ministra školstva a národnej osvety Matúša Černáka pracovala ako úradníčka v Matici slovenskej a bola verejne veľmi aktívna.

41 ČERNÁKOVÁ, Jolana. Žena v dnešnom Slovensku. In *Slovák*, roč. 20, č. 268, 24. novembra 1938, s. 2.

42 Tamže.

43 K urnám s heslom: Áno! Chceme! In *Nová žena*, roč. 1, č. 51, 18. decembra 1938, s. 3.

44 Ideme prevychovať Slovákov. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 277, 30. novembra 1938, s. 1.

45 Tamže.

46 POCKODY Štefan. K otázke výluky žien. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 301, 30. decembra 1938, s. 1.

vplyv na celé verejné dianie, zdá sa, bude celkom nepatrný“.⁴⁷ Autorka článku Margita Valková,⁴⁸ mladá vodkyňa katolíckych skautiek, bola rozhorčená najmä z faktu, že do vládnej komisie, ktorá pripravovala reformu dievčenského vzdelávania a výchovy, sa nedostala žiadna žena: „Zabudlo sa na skúsenú skautku, na skvelú organizátorku, i na jemné znalkyne dievčenskej duše, na spisovateľku, na vychovávateľku, na mnohé pracovníčky náboženských spolkov. Dvere pred týmito cennými ženami zostali zavreté. Otázka, či je to správne, či je to vďačné a najmä, či je to pri budovaní nového Slovenska prospešné.“⁴⁹

Konzervatívne vládnuce politické kruhy HSĽS sa netajili svojím názorom na tzv. prirodzené poslanie žien. Jozef Tiso ako katolícky kňaz vychádzal pri definovaní postavenia žien z kresťanskej morálky. Miesto ženy videl v usporiadanej kresťanskej rodine, po boku manžela a pri výchove detí. Vo volebnom programe pre voľby do slovenského snemu deklaroval Tiso požiadavku „vytvorenia obetavej a vernej slovenskej ženy“.⁵⁰ Takto bola definovaná úloha ženy vo vládnom vyhlásení autonómnej vlády Slovenskej krajiny z 21. februára 1939: „Zásadou musí zostať, že vydaté ženy treba vrátiť rodinnému krbu, lebo ony sú povolané viesť a udržiavať vladárstvo v rodine, kde je ich pravé miesto.“⁵¹ Snaha vytesniť ženy z verejného do súkromného priestoru definovala ideál ženy ako starostlivej a obetavej matky a dobrej gazdinky, ktorá sa stará o blaho svojej rodiny, pohodlie a spokojnosť svojho manžela. Miesto ženy bolo jasne vymedzené do súkromnej sféry – do rodiny a domácnosti, kde sa mala realizovať – „[...] byť oporou muža, urobiť domácnosť miestom oddychu, vzorom poriadku, zaručiť dosiahnutie cieľa manželstva – rodinu a výchovu detí, zaistiť blaho manželovi národa“.⁵² Emancipácia a feminizmus boli odsudzované ako „neprijateľné vybočenie, odbočka alebo vykoľajenie“.⁵³ Takto bol ideál ženy prezentovaný aj v tlači a politickej propagande, kde sa prepojal s politikou podpory idealizovaného rodinného života a pôrodnosti, smerom „k budovaniu šťastlivých slovenských kozubov“.⁵⁴ Takúto idealizovanú predstavu slovenskej ženy reprodukovali vo svojich článkoch aj prispievateľky v ženských časopisoch, ktoré prezentovali slovenskú ženu ako pokornú a miernu manželku, priateľku a spoločnicu manžela – „slniečko rodiny“.⁵⁵

Prostriedkom k upevneniu slovenskej rodiny mala byť politika prepúšťania vydatých slovenských žien z pracovného pomeru, podpora sobášnosti, pôrodnosti a zakladania rodín a sociálna politika autonómnej vlády. Realita ale bola oveľa zložitejšia. Otázka zamestnávania vydatých žien a s tým súvisiaca perspektíva

47 VÁLKOVÁ, Margita. Hlas Sloveniek. In *Nová žena*, roč. 1, č. 50, 11. decembra 1938, s. 4-5.

48 Pôvodne tajomníčka dievčenského katolíckeho skautingu, ktorá po vytvorení dievčenského zboru Hlinkovej mládeže v lete 1940 pokračovala v kariére ako zástupkyňa Zborovej vodkyne a neskôr ako Krajinská vodkyňa. ZAVACKÁ 2011, s. 382.

49 VÁLKOVÁ, Margita. Hlas Sloveniek. In *Nová žena*, roč. 1, č. 50, 11. decembra 1938, s. 4-5.

50 Ideme prevychovať Slovákov. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 277, 30. novembra 1938, s. 1.

51 FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína (eds.) In *Jozef Tiso. Prejavy a články (1938 – 1944)*. Bratislava: AEP, 2007, dokument č. 48, s. 77.

52 Dôstojnosť ženy nespočíva v jej výrobnej činnosti. In *Nová žena*, roč. 1, č. 50, 11. decembra 1938, s. 10.

53 O miesto ženy... In *Nová žena*, roč. 1, č. 49, 4. december 1938, s. 4-5.

54 VÁLKOVÁ, Margita. Hlas Sloveniek. In *Nová žena*, roč. 1, č. 50, 11. decembra 1938, s. 4-5.

55 BOROŠOVÁ, Alica. Žena slnkom v rodine. In *Nová žena*, roč. 1, č. 3, 15. januára 1939, s. 7.

ženského vzdelávania sa už na jeseň 1938 stala dominantnou témou všetkých diskusií o úlohe a postavení žien v spoločnosti.

Žena patrí do rodiny

Kým ešte začiatkom októbra 1938 bola práca žien vítaná a pozitívne hodnotená, situácia sa rýchlo radikálne zmenila. Počas všeobecnej mobilizácie (23. septembra 1938) v období ohrozenia republiky bola práca žien výhodnou náhradou za chýbajúcich mužov. Ženy zastúpili mužov v práci na poli, v živnostiach, obchodoch a úradoch, pracovali ako poštarčky či konduktorky v električkách v Bratislave, Brne a Prahe.⁵⁶ Krátko po vyhlásení autonómie v októbri 1938 sa problém ženského zamestnávania začal diskutovať v súvislosti s nadbytkom štátnych a verejných zamestnancov jednak po územných stratách následkom Mníchovskej dohody⁵⁷ a neskôr v novembri v súvislosti s prvou Viedenskou arbitrážou. Návrhy na prepustenie vydatých žien sa v Československu objavili už v období hospodárskej krízy v súvislosti s návrhmi úsporných opatrení v štátnych a verejných službách.⁵⁸ Vydaté ženy mali podľa návrhov ekonómov zabezpečenú obživu vďaka manželovi, preto úsporné opatrenia boli namierené práve proti tejto sociálnej skupine.⁵⁹ Demokratické a liberálne československé vlády k prijatiu radikálneho opatrenia, akým je prepúšťanie vydatých žien zo zamestnania, ale nepristúpili.⁶⁰ V období druhej Československej republiky sa preto tento spôsob riešenia celej situácie oživil. V tlači sa tak neustále prezentoval návrh penzionovať všetky vydaté učiteľky a úradníčky,⁶¹ teda všetky vydaté zamestnankyne vo verejnej správe. Začali sa objavovať prvé správy o dobrovoľnom odchode niektorých žien „zo štátnej a školskej služby, aby urobili miesto nadbytočným úradníkom, ktorí sa vracajú z obsadeného územia“.⁶² Keďže tieto dobrovoľné odchody nestačili, reálne sa uvažovalo „o prepúšťaní tých žien, ktoré nie sú na zárobok odkázané“.⁶³ Podľa správ mali byť jednotlivé prípady posudzované individuálne, v Čechách malo byť zo služieb prepustených asi 15-tisíc vydatých žien.⁶⁴

Otázka prepúšťania vydatých žien zo zamestnania v štátnej a verejnej službe bola predmetom všeobecného záujmu verejnosti. V tlači bolo kritizované najmä hromadenie príjmov v bezdetných manželstvách.⁶⁵ Situácia ale mala byť posudzovaná individuálne, keďže platy mnohých úradníkov a učiteľov by bez manželkinho príjmu nevystačili na založenie rodiny.

56 R. Žiarivé príklady práce a obetavosti. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 232, 7. októbra 1938, s. 3.

57 Budú vydaté úradníčky a učiteľky prepúšťané? In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 238, 14. októbra 1938, s. 3.

58 Bližšie JAHODÁŘOVÁ, Lucie. Zpátky k plotně? Ženský komunistický tisk a kritika úsporných opatření ve veřejné správě (1932 – 1933). In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 102-118.

59 Dňa 22. decembra 1933 bolo prijaté vládne nariadenie č. 252/1933 Sb. z. a n. o úsporných opatreniach personálnych. Týmto nariadením boli zavedené zrážky zo mzdy a činovního pre domácnosti s dvoma príjmami. O reálnom poklese príjmov JAHODÁŘOVÁ 2015, s. 111.

60 RÁKOSNÍK, Jakub – ŠUSTROVÁ, Radka. *Rodina v zájmu státu: Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918 – 1989*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 191-192.

61 Celý problém mal byť „urýchlene vyriešený“ a podobne sa mala riešiť aj „otázka vydatých žien v službách súkromných“. Otázka vydatých zamestnankýň pred riešením. In *Slovák*, roč. 20, č. 246, 28. októbra 1938, s. 3.

62 Vydaté ženy už vystupujú z verejných služieb. In *Slovenský denník*, roč. 21, 23. októbra 1938, č. 246, s. 4.

63 Tamže.

64 Tamže.

65 Ženy vo verejných službách a úsporné opatrenia. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 252, 30. októbra 1938, s. 5.

Kampaň proti zamestnaniu vydatých žien sa v tlači prepojila s celkovou kritikou ženskej zárobkovej činnosti, ktorá sa údajne spájala s nezáujmom o založenie rodiny a odmietaním materstva. Mladé zamestnané ženy boli obviňované zo ziskuchtivosti: „Radšej trčia v úrade, ako by sa snažili o vydaj, a to len preto, že sa boja rodinných starostí a majú strach o to, že muž nebude mať taký príjem ako ony!“⁶⁶ Toto „staropanenstvo v úradoch“ sa ako „výnosná špekulácia“ malo eliminovať stanovením vekového limitu na zamestnávanie žien. Po dovŕšení 30. roku života mala žena opustiť úrad a mala sa vydať. Kritizované bolo aj nemanželské spolužitie muža a ženy (tzv. konkubinát), ktoré bolo motivované snahami o dostatočné finančné zabezpečenie. Tieto „vol'né lásky a manželstvá“ poburovali ostatné „slušné rodiny a demoralizovali národ“.⁶⁷ Problém zamestnávania vydatých žien sa v tlači nediskutoval len v kontexte sociálnych problémov, ale prepojil sa s diskusiou o úlohách a mieste slovenskej ženy v spoločnosti. K tejto téme sa vyjadrili aj predstavitelia HSL'S. Konštantín Čulen⁶⁸ v rozhlasovom vysielaní na adresu zamestnaných žien kritizoval rodiny s dvojítmí príjmami, pokiaľ manžel mal dostatočný plat na uživenie manželky a detí. Uviedol, že takéto ženy, ktoré mali z mužovho platu zabezpečené živobytie, sa budú musieť dobrovoľne alebo nedobrovoľne zriecť zamestnania.⁶⁹ Pri riešení problému „viacnásobných“ veľkých príjmov argumentoval národnou solidaritou a zároveň očakával, že toto opatrenie prinesie „prácu a chlieb“ mladým ľuďom a prispeje k rozvoju rodinnej politiky.

Dňa 19. novembra 1938 sa k otázke zamestnávania vydatých žien v rozhovore s redaktorom *Slováka* vyjadril predseda autonómnej vlády Jozef Tiso: „Ženu chceme vrátiť rodine. Kde zarába muž a má taký plat, že by tri rodiny vyživil, tam žena nesmie brať prácu iným. Ženám chceme vrátiť mužov, ktorí budú mať platy také, aby z nich mohli starať sa o svoju rodinu primerane k svojmu stavu.“⁷⁰ Zamestnávanie žien vnímal ako prekážku pre zamestnávanie slobodných mužov. Keďže cieľom vládnej politiky mala byť podpora slovenskej rodiny a zakladanie nových rodín, bolo podľa predsedu autonómnej vlády dôležité „dať mužom možnosť zakladať rodiny“, preto „viac nesmú prekážať zamestnané ženy mužom ženatým, ktorí sú bez práce“.⁷¹ Prekážkou nezamestnanosti mladých mužov a ich neochoty uzatvárať manželstvá a zakladať rodiny boli údajne zamestnané ženy v štátnej službe. Vládi teda prekážali rodiny s dvoma príjmami v štátnej sfére, ale chcela kontrolovať aj príjmy v súkromnom sektore: „Budeme brať zreteľ aj na to, aby ani v súkromných povolaniach neboli hromadené dvojité alebo i viacnásobné príjmy.“⁷² K otázke žien pracujúcich v priemysle a poľnohospodárstve sa Jozef Tiso bližšie nevyjadril.

V tlači sa objavili aj názory autorov, ktorí sa k celej kampani o nevyhnutnosti prepustiť vydaté ženy zo štátnej a verejnej služby vyjadrili kriticky. Navrhovali riešenie

66 NEMČOK-FURIČ, Ján. Zjavy, ktoré musia zmiznúť. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 248, 26. októbra 1938, s. 3.

67 Tamže.

68 Konštantín Čulen (1904 – 1964) publicista, novinár, historik a politik. V decembri roku 1938 bol zvolený za poslanca Slovenského snemu za okres Skalica.

69 Koniec neoprávneného obohacovania. In *Slovák*, roč. 20, č. 252, 5. novembra 1938, s. 4.

70 Slovenský snem skutkom. In *Slovák*, roč. 20, č. 265, 20. novembra 1938, s. 1.

71 Tamže.

72 Tamže.

problému „*dvojitých platov*“ cestou dohody a dobrovoľných ústupkov. Jeden z kritických názorov odmietol tvrdenie, že sa ženy vyhýbali „*svojmu najvladnejšiemu a prirodzenému povolaniu: rodine a domácnosti*“.⁷³ Argumentoval najmä sociálnou realitou, keďže „*sociálne príčiny odvádzajú naše dievčence a ženy od rodinného poslania*“.⁷⁴ Ženy, ktoré neboli odkázané na vlastný príjem, mali uvoľniť miesta nezamestnaným mužom: „*Je to obet', ale v národnom záujme nutná. Ak tak neurobia dobrovoľne, nech sa použije moc*“.⁷⁵ Diskutujúci navrhovali, aby štát pristúpil k systémovému riešeniu problému podľa vzoru iných európskych krajín (Taliansko, Nemecko, Francúzsko, Belgicko), napr. zavedením staromládeneckej dane, rýchlejšieho postupu v službe a prednosti pre ženatých, podporou rodiny, vyššou mzdou pre ženatých mužov, mladomanželskými pôžičkami, rodinnými prídavkami, systémom tzv. rodinných platov, výhodami pre viacdtné rodiny.⁷⁶ Kritizovaná preto bola nedostatočná podpora viacdtných rodín a uvoľnenie právnej ochrany manželstva prijatím tzv. rozlukového zákona. Posilnenie manželstva a rodiny – „*kultu slovenskej rodiny*“ malo byť dosiahnuté „*skutkami nielen rečami*“.⁷⁷

Problém úpravy platov verejných zamestnancov a potreba umiestniť veľký počet úradníkov, profesorov a učiteľov z odstúpených území bolo potrebné urýchlene vyriešiť. Okrem už navrhovaného prepúšťania vydatých úradníčok, učiteľiek a profesoriek, ktorých manželia mali dostatočne vysoké platy na užitie rodiny, sa začalo uvažovať o ďalších úsporných opatreniach (napr. na úkor slobodných mužov a žien v úradoch). Získané prostriedky sa mali presunúť na vyplácanie príspevkov viacdtným rodinám (na tretie a ďalšie deti). Návrh úsporných opatrení obsahoval aj predbežné zastavenie vyplácania odstupného a penzií vydatým úradníckam a učiteľkám, ktoré budú nútené opustiť službu.⁷⁸ Problémy s prísunom štátnych zamestnancov z obsadených území Československej republiky a odchodom českých štátnych zamestnancov zo Slovenska sa v priebehu novembra snažila definitívne vyriešiť najmä ústredná vláda v Prahe. Riešením mal byť návrh zákona o prepúšťaní zamestnaných vydatých žien, ktorých miesta mali obsadiť evakuovaní úradníci a učitelia a dlhodobo nezamestnaní. Podľa v tlači uverejnenej štatistiky sa tento návrh mal dotknúť takmer 17-tisíc manželských dvojíc vo verejných službách a asi 10-tisíc v školstve, pričom opatrenie malo vstúpiť do platnosti 1. januára 1939.⁷⁹ Zneužívaniu výnimiek sa malo zabrániť stanovením trestných sankcií. Prepustené ženy mali mať nárok na odstupné. V tlači sa v súvislosti s obchádzaním tohto nariadenia kritizovalo „*praktikovanie zákonných ustanovení o rozlukách*“.⁸⁰ Práve rozvody manželov, ktorí boli „*obaja v štátnej alebo inej verejnej službe*“, mali údajne za cieľ obísť nariadenie o prepustení zo služby a udržanie „*príjmov z dvojitého zamestnania v tom prípade, ak by došlo k vydaniu*

73 POCKODY, Štefan. Od koreňov treba nápravy. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 255, 4. novembra 1938, s. 3.

74 Tamže.

75 Tamže.

76 POCKODY Štefan. K otázke výluky žien. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 301, 30. decembra 1938, s. 1.

77 POCKODY, Štefan. Od koreňov treba nápravy. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 255, 4. novembra 1938, s. 3.

78 V prípade radikálneho zhoršenia ich sociálnej situácie mali nárok na penziu alebo opätovné prijatie do služby. Zmeny platov verejných zamestnancov. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 255, 4. novembra 1938, s. 4.

79 Riešenie štátne-zamestnaneckých otázok. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 262, 12. novembra 1938, s. 3.

80 Tamže.

zákona, ktorý by v budúcnosti zabraňoval zamestnanie oboch členov rodiny v štátnej a verejnej službe“.⁸¹ Pražská vláda prikrčila k radikálnemu riešeniu problému so zamestnanými ženami v štátnych službách v decembri 1938.⁸² Problém zamestnania vydatých žien v štátnych službách bol súčasťou vládneho programu ústrednej vlády v Prahe, ktorý bol prezentovaný 13. decembra 1938. Predseda vlády Rudolf Beran vo vládnom programe deklaroval záujem udržať platovú úroveň štátnych zamestnancov. Vzhľadom na zmenšenie územia československého štátu sa dalo očakávať, že nastane prebytok pracovných síl v štátnej správe. Tento prebytok sa mal vyrovnáť „zrušením služobného pomeru vydatých žien so zreteľom na ich rodinné a sociálne pomery“.⁸³ Vládny program bol prijatý 15. decembra spolu so zmocňovacím zákonom. Ústredná vláda prijala definitívne vládne nariadenie o prepustení vydatých žien zo štátnej služby na svojom zasadnutí v decembri 1938.⁸⁴ Vydaté zamestnankyne mali byť prepustené zo služby, ak ich manželia – štátni zamestnanci – mali dostatočný príjem, spresnený v nariadení.⁸⁵ Vládne nariadenie ústrednej vlády č. 379/1938 Sb. z. a n. z 21. decembra 1938 definovalo podmienky odchodného pre zamestnankyne, ktoré sa vzdali miesta „dobrovoľne“, pričom bolo stanovené, že „vydaté ženy nemôžu byť platne ustanovené v štátnej ani inej verejnej službe“.⁸⁶ Toto nariadenie platilo pre Slovensko v spoločných úradoch, ústavoch a zariadeniach, ako aj v zemských, okresných a obecných úradoch.

V čase prijatia definitívneho vládneho nariadenia o prepustení vydatých žien zo štátnej služby ústrednou vládou v Prahe vrcholila mediálna kampaň aj na Slovensku. Na stránkach *Slováka* vyšiel rozsiahly článok k téme zamestnaných vydatých žien v štátnej službe, v ktorom boli prezentované stanoviská z jednej aj druhej strany názorového spektra. Prepúšťanie vydatých žien zo štátnej služby sa malo stať „podkladom riešenia nezamestnanosti mužov,“⁸⁷ preto sa v článku objavili aj štatistické dáta z roku 1937 o počte zamestnaných vydatých žien v štátnej a verejnej službe. V článku bol naznačený problém nízkych príjmov mužov, ktoré im nedovoľovali uzavrieť manželstvo a založiť si rodinu. Celý problém prepúšťania vydatých žien preto mal brať ohľad na príjem oboch manželov. Pokiaľ by plat manžela bol nízky, mala ostať v službe aj manželka, alebo sa mal primerane navýšiť plat manžela. V konečnom dôsledku ale všetky argumenty proti prepúšťaniu žien zo zamestnania boli v článku jednoznačne odmietnuté: „Žena má pred sebou vznešený cieľ, ktorý má v živote vyplniť: materstvo a výchova detí. Žena v zamestnaní však výchove sa nemôže venovať.“

81 Manželský rozvod nepomôže oklamať úrady. In *Slovák*, roč. 20, č. 247, 29. októbra 1938, s. 3.

82 Desiatitisíc miest pre zamestnancov z obsadeného územia. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 287, 13. decembra 1938, s. 2.

83 Prvý reálny vládny program od založenia republiky. In *Slovák*, roč. 20, č. 284, 14. decembra 1938, s. 3; Program ústrednej vlády. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 288, 14. decembra 1938, s. 1.

84 Bližšie BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *O ženské práci: Dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2014, s. 26; BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Nezbytná, osvobozujúca, pomlovaná: O ženské práci*. České Budějovice : Veduta, 2017, s. 74; BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy : České feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice : Veduta, 2011, s. 176.

85 Dôležité uznesenie ministerskej rady. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 298, 25. decembra 1938, s. 5.

86 Sbíрка zákonů a nařízení, vládné nariadenie č. 379/1938 Sb. z. a n. Toto nariadenie o úprave niektorých personálnych pomerov vo verejnej správe z 21. decembra 1938 dopĺňalo vládne nariadenie č. 380/1938 Sb. z. a n. o úsporných opatreniach personálnych z 21. decembra 1938.

87 Skoro 20.000 vydatých žien v štátnej službe. In *Slovák*, roč. 20, č. 292, 23. decembra 1938, s. 2.

*Preto už aj v záujme budúcich generácií je žiadúce, aby ženy opustili rôzne zamestnania a stali sa v pravom zmysle slova matkami – vychovávateľmi.*⁸⁸

Snahy vytesniť vydaté ženy zo zamestnania sa začali realizovať v praxi. Ministerstvo školstva v Prahe uverejnilo správu, podľa ktorej opustilo prácu v školstve asi 3 000 vydatých žien.⁸⁹ Podľa tejto správy asi 400 vydatých žien dostalo výpoveď. Tieto údaje sa ale nevzťahovali na územie Slovenska, keďže školské záležitosti boli pod kontrolou ministerstva školstva autonómnej vlády. Napriek tomu aj na Slovensku vydaté ženy začali opúšťať svoje pracovné miesta v školstve už od októbra 1938. Problém vydatých žien sa riešil aj v prípade zamestnankýň mesta Bratislava. V rámci úsporných opatrení v mestskom rozpočte⁹⁰ bolo rozhodnuté o zredukovaní pracovných síl v mestských podnikoch. Vzhľadom na prebytok zamestnancov mali byť prepustené vydaté ženy zo služieb mestských podnikov.⁹¹ Informácie o prepúšťaní vydatých úradníčok v mestských podnikoch, ktorých „*mužovia majú slušný plat a môžu rodinu užiť*“,⁹² sa objavili v *Slovenskom deníku*. Podľa tejto správy sa ale vydaté ženy dobrovoľne vzdávali svojho miesta len ojedinele (spomínané boli len učiteľky v mestských školách). V decembri o pripravovaných úsporných opatreniach v Bratislave informoval denník *Slovák*.⁹³ Problém však nebol definitívne vyriešený, pretože v januári 1939 bol uverejnený článok o interpelácii ohľadom otázky vydatých zamestnankýň mesta a mestských podnikov. Tento problém sa zatiaľ nemohol definitívne vyriešiť, lebo nebol vydaný príslušný zákon slovenskou autonómnou vládou.⁹⁴ Autonómna vláda prezentovala záujem riešiť problém zamestnaných vydatých učiteliek a úradníčok. Vo vládnom programe autonómnej vlády sa prepúšťanie vydatých žien opäť prezentovalo v súvislosti s potrebou prednostného zamestnávania mladých mužov, aby tí boli schopní uzatvárať manželstvá a zakladať si rodiny.⁹⁵ Napriek intenzívnej kampani v tlači a v rozhlase slovenská autonómna vláda do marca 1939 definitívne nerozhodla o probléme zamestnávania vydatých žien v štátnej a verejnej službe. Otázka bola vyriešená až po vyhlásení Slovenského štátu zákonom č. 246/1939 Sl. z. o úprave služobného pomeru vydatých učiteliek z 28. septembra 1939 a zákonom č. 150/1940 Sl. z. o úprave služobného pomeru vydatých štátnych zamestnankýň a o zmene niektorých ustanovení vládneho nariadenia č. 380/1938 Sb. z. a n. o úsporných opatreniach z 5. júna 1940.⁹⁶

V súvislosti s mediálnou kampanou o probléme zamestnávania vydatých žien je zaujímavé venovať pozornosť aj prezentovaným názorom verejne aktívnych žien.

88 Tamže.

89 Asi 3 000 vydatých žien sa vzdáva služby. In *Slovák*, roč. 21, č. 21, 26. januára 1939, s. 3.

90 Úsporné opatrenia súviseli s prijatím vládneho nariadenia č. 380/1938 Sb. z. a n. o úsporných opatreniach personálnych z 21. decembra 1938 prijatých ústrednou vládou v Prahe s cieľom ušetriť finančné prostriedky znížením tzv. činovného (platu) štátnym a verejným úradníkom.

91 Prenikavé úspory v rozpočte mesta Bratislavy. In *Slovenský deník*, roč. 21, č. 263, 13. novembra 1938, s. 3.

92 Revízia bytov v mestských a štátnych domoch. In *Slovenský deník*, roč. 21, č. 270, 22. novembra 1938, s. 3.

93 Bratislavské komunálne aktuality. In *Slovenský deník*, roč. 21, č. 297, 24. decembra 1938, s. 3.

94 Úprava pomerov vydatých zamestnankýň mesta Bratislavy. In *Slovák*, roč. 21, č. 24, 29. januára 1939, s. 8.

95 FABRICIUS – HRADSKÁ 2007, dokument č. 48, s. 77.

96 Otázka odstupného bola neskôr upravená zákonom č. 150/1940 Sl. z. z 5. júna 1940. Zákon umožnil rozviazať pracovný pomer s tými učiteľkami, ktoré sa dobrovoľne nezriekli služby do 31. októbra 1939. Bližšie ZAVACKÁ 2011, s. 384.

Okrem iných napríklad Ľudmila Podjavorinská⁹⁷ podporila oficiálnu propagandu o potrebe prepustiť vydaté ženy a ich navrátení do rodín a snahy vytvoriť „čistejší rodinný život“. Jej konzervatívne hodnoty sa prejavili kritikou ženskej emancipácie, ktorá údajne spôsobila rozvrat manželského a rodinného života, ale najmä pri definovaní „tradičných“ úloh ženy ako dobrej manželky, matky a gazdinky. Podjavorinská si dokonca pomohla konzervatívnymi názormi Svetozára Hurbana Vajanského na úlohy ženy v spoločnosti.⁹⁸ Redakcia *Novej ženy* umožnila svojim čitateľkám, aby vyjadrili svoj názor na túto otázku. Čitateľka Elena Ratkovská na úvod svojho príspevku konštatovala, že „otázka vydatých žien a otázka žien v štátnych a verejných službách vôbec, bola hádam jeden z najväčších problémov, ktoré zaujali našu verejnosť“.⁹⁹ V príspevku sa autorka postavila „proti návrhu, podľa ktorého mali byť zo všetkých štátnych a verejných služieb prepustené všetky ženy, teda vydaté i slobodné“.¹⁰⁰ Autorka dávala riešenie tohto problému do súvislosti s úsilím nového režimu pomôcť nezamestnaným mužom, ale poukázala na fakt, že príjem samotného manžela nedokázal užiť rodinu. Zároveň dodala, že „pri zamestnaní obidvoch členov rodiny držia si slúžku alebo posluhovačku, teda z toho minima živia ešte tretiu osobu. Je zrejmé, že prepustením žien zo zamestnania automaticky budú poškodené tie tisíce pomocníc a posluhovačiek, ktoré sa vyživilí v týchto rodinách“.¹⁰¹ Autorka volala po spravodlivom riešení, aby sa zredukovali príjmy zámožných rodín. Na záver pripustila: „Zredukujte počet zamestnaných žien, ale upravte mužom platy tak, aby sa mohli ženit. Lebo tvrdenie, že žena patrí do domácnosti, je slabým a nedostatočným, frázovitým argumentom, ak sa jej nedá ľudská možnosť, aby v tej domácnosti mohla aj žiť a s jasnou tvárou mohla vychovávať svoje deti.“¹⁰²

V decembri 1938 sa na stránkach *Novej ženy* objavil ďalší príspevok do diskusie o zamestnaných ženách. Autorka požadovala, aby sa otázka riešila spravodlivo a individuálne, teda podľa úrovne príjmu jednotlivých rodín. Zároveň ale upozornila, že zamestnané ženy vykonávajú svoju prácu na úkor svojej domácnosti, ale aj na úkor samotného zamestnania. Vydatá žena sa podľa jej názoru nemohla venovať popri práci aj domácnosti a deťom.¹⁰³ Autorky článkov vystupovali na ochranu zamestnaných vydatých žien, odmietali obvinenia, že zamestnané ženy zanedbávajú svoje domácnosti a rodiny, že sú lenivé a márnivé. Naopak, zdôrazňovali hodnotu zamestnaných vydatých žien, ktoré „na obe strany zapriahnuté držia mravnú úroveň a sociálny poriadok, lebo veľmi mnohí chlapi by sa vôbec nemohli oženiť, keby nerátali aspoň pre začiatok aj na ženin chlieb“.¹⁰⁴

97 Ľudmila Podjavorinská (1872 – 1951) – mnohostranná osobnosť slovenského literárneho a kultúrneho života, písala poéziu, prózu a najmä literatúru pre deti, publicistka a aktívna podporovateľka ženského hnutia (najmä vzdelávania žien a dievčat).

98 Slovenská národná knižnica – Literárny archív, sign. 124 C 34, Prednáška Ľudmily Podjavorinskej *O čistom rodinnom živote: Rozhlasová prednáška z 28. decembra 1938 (17:45 – 18:00)*.

99 RATKOVSKÁ, Elena. K otázke vydatých žien. In *Nová žena*, roč. 1, č. 48, 24. novembra 1938, s. 10.

100 Tamže.

101 Tamže.

102 Tamže.

103 M. H. Zárobkove činná žena. In *Nová žena*, roč. 1, č. 51, 18. decembra 1938, s. 14.

104 VÁCLAVÍKOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. Pri krbe či v povolání. In *Nová žena*, roč. 1, č. 3, 16. januára 1938, s. 3-4.

Kriticky sa v decembri 1938 k snahám režimu vytlačiť ženy zo zamestnania vyjadrila aj manželka ministra školstva a národnej osvety autonómnej vlády Matúša Černáka v rámci série rozhovorov redaktorky Dr. Margity Václavíkovej-Matulayovej¹⁰⁵ s manželkami nových slovenských politických predstaviteľov.¹⁰⁶ Pani „ministrová“ Černáková¹⁰⁷ v rozhovore uviedla, že „v zásade nik nemá práva uberať ženám možnosť práce, ani slobodným, ale ani vydatým, kým je v štáte veľa mužov, ktorí sami majú väčší plat ako zamestnané manželské dvojice, ktoré sú utisnuté na príjem žienin“.¹⁰⁸ Zároveň sa zastala pracujúcich žien, keďže veľa žien pracovalo z vnútornej potreby a ak by prácu museli opustiť, boli by nešťastné. Pani Černáková veľmi energicky bránila prácu žien v niektorých špecifických profesiách, ako boli sekretárky, pisárky na stroji, učiteľky a lekárky. Sama pripúšťala isté obmedzenia v zamestnávaní žien, avšak mali to byť opatrenia „dočasné, nie trvalé“.¹⁰⁹ S nostalgiou na svoje povolanie učiteľky spomínala na stránkach *Novej ženy* aj manželka poslanca HSLS a predsedu Slovenského snemu Martina Sokola, Anna Sokolová, ktorá sa „dobrovoľne“ vzdala svojho zamestnania: „Ja som do nedávna vyučovala. Byť učiteľkou bolo mojím vytúženým snom od detinstva. A veru svoje povolanie som mala veľmi rada. Ťažko mi bolo sa s ním rozlúčiť. Nuž ale, čo robiť. Duch času to vyžadoval. Odišla som dobrovoľne v povedomí, že prepúšťam miesto inému, ktorý je na zamestnanie viac odkázaný. Teraz žijem skoro výlučne rodine.“¹¹⁰

Až podozrivo vzorovo znel list čitateľky (K...Ra), ktorá sa na stránkach *Novej ženy* podelila o svoje pocity po odchode zo zamestnania. Po „rozumnom uvážení“ sa zriekla služby, čo znamenalo pre rodinu pokles príjmov: „Náš príjem sa zmenšil o 800 K, ale čo je 800 K mesačne oproti šťastiu rodiny?“¹¹¹ Za najväčší prínos svojho rozhodnutia označila radosť svojich detí, ktorým mama neodchádza každodenne do práce.

Tieto skúsenosti mali nepochybne pozitívne motivovať aj ostatné zamestnané vydaté ženy, učiteľky a úradníčky, aby sa dobrovoľne zriekli svojej služby a rozhodli sa pre rodinu a domácnosť. Po vyhlásení Slovenského štátu bolo prepúšťanie vydatých učiteliek a štátnych zamestnankýň potvrdené vydaním príslušných zákonov, prepúšťanie už nebolo dobrovoľné, ale povinné.

Načo je dievčatám vzdelanie

S otázkou zamestnanosti vydatých žien úzko súvisela aj diskusia o budúcnosti vzdelávania dievčat. V období autonómie sa objavili prvé návrhy na obmedzenie vzdelávania dievčat a žien. Vzdelávanie a získanie kvalifikácie znamenalo pre ženy možnosť získať platené zamestnanie, a tým aj existenčné zabezpečenie a možnosť sociálnej mobilizácie. Snahy obmedziť prístup k vzdelaniu boli motivované predsudkami

105 Dr. Margita Václavíková-Matulayová (1909 – 1990) – absolventka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, profesorka na gymnáziu v Bratislave a v Nitre, prispievala do rôznych časopisov a novín. Písala biografické a vedecko-popularizačné práce.

106 Dr. M.V.M.-ová. Naše panie ministrové. In *Nová žena*, roč. 1, č. 52, 25. decembra 1938, s. 8-9.

107 Jolana Černáková v čase rozhovoru s Dr. Václavíkovou-Matulayovou pokračovala v práci ako neplatená tajomníčka Matice slovenskej. Sama sa tak odmietla vzdať zamestnania.

108 Dr. M.V.M.-ová. Naše panie ministrové. In *Nová žena*, roč. 1, č. 52, 25. decembra 1938, s. 8-9.

109 Tamže.

110 SOKOLOVÁ, Anna. Moji najdrahší. In *Nová žena*, roč. 2, č. 11, 12. marec 1939, s. 3.

111 K...Ra. Z listov našich čitateľov. In *Nová žena*, roč. 2, č. 11, 12. marec 1939, s. 9.

o zamestnaných a študujúcich ženách, ktoré boli obviňované z toho, že sa stavali proti tzv. prirodzenému poslaniu ženy. Vládny program autonómnej vlády z februára 1939 v súvislosti s návratom žien k „rodinnému kozubu“ ešte nepopieral „práva žien na vyššie vzdelanie a na dosiahnutie tomu zodpovedajúceho postavenia, nakoľko sú na to špeciálnou schopnosťou povolané a existenčne odkázané“.¹¹² Zároveň sa objavila vo vládnom vyhlásení výhrada proti koedukácii: „Sme proti koedukácii aj na školách stredného stupňa, a to z príčin mravných, pedagogických a didaktických, preto, kde to len bude možné, zriadime osobitné triedy alebo školy dievčenské.“¹¹³ Zrušenie koedukácie bolo považované za zdravú výchovu mladej populácie. Aj tento návrh sa realizoval krátko po vyhlásení Slovenského štátu prijatím zákona č. 168/1939 Sl. z. z 11. júla 1939. Na základe tohto zákona sa mali vytvoriť separátne školy pre dievčatá, prípadne samostatné triedy v oddelených častiach budovy. Dôsledkom bolo zníženie počtu študujúcich dievčat na stredných školách.¹¹⁴

Následne sa začalo verejne diskutovať o obmedzení počtu študujúcich dievčat a žien aj na Slovenskej univerzite.¹¹⁵ Zásahy autonómnej vlády smerovali najmä k odstráneniu českých profesorov z univerzity a obmedzeniu štúdia pre českých a židovských študentov. Zároveň sa začali najmä v tlači objavovať názory o „zbytočnosti“ vysokoškolského štúdia pre ženy. V akademickom roku 1938/1939 študovalo na Slovenskej univerzite v Bratislave celkovo 314 žien (34 na právnickej fakulte, 82 na lekárskej fakulte a najviac 198 na filozofickej fakulte).¹¹⁶ Po vzniku Slovenského štátu sa otvorene diskutovalo o obmedzení počtu žien na jednotlivých fakultách Slovenskej univerzity a bol vypracovaný konkrétny návrh vládneho nariadenia o dočasnej úprave štúdia žien.¹¹⁷

V období autonómie sa na stránkach tlače objavili rovnako búrlivé diskusie o vzdelávaní dievčat, ako aj výmeny názorov o zamestnávaní žien. Veľká pozornosť bola venovaná najmä budúcnosti a perspektívam ženského vzdelávania. V rámci diskusií o reformách školskej politiky bolo publikované stanovisko zo zasadnutia Kultúrnej komisie HSLS, ktorá okrem iných opatrení požadovala zrušenie koedukácie na školách. Tieto požiadavky boli následne predložené ministrom školstva Matúšovi Černákovi.¹¹⁸

Vo vianočnom čísle denníka *Slovák* vyšiel rozsiahly článok o vzdelávaní žien. Autor článku Štefan Pockody na jednej strane konštatoval, že v spoločnosti prevládol názor o potrebe vrátiť ženy k rodinám a domácnostiam, v tejto súvislosti ale zdôrazňoval potrebu ženského vzdelávania. Autor si vzdelávanie žien predstavoval jednoznačne – malo pripraviť „k úlohám materstva a domáceho hospodárstva, a len

112 FABRICIUS – HRADSKÁ 2007, dokument č. 48, s. 77.

113 Tamže, s. 82.

114 KÁZMEROVÁ 2012, s. 32.

115 Pôvodne Univerzita Komenského. Vedenie univerzity na podnet autonómnej vlády zmenilo 26. januára 1939 jej názov na Slovenská univerzita (Universitas Slovaca Istropolitana), ktoré bolo potvrdené zákonom z 3. júla 1940. Bližšie ŠEMŠEJ, Matej. Univerzitné študentky počas prvej Slovenskej republiky. In DUDEKOVÁ 2011, s. 364.

116 DOLAN, Ondrej – BARTL, Július. Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In *Historica (Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského)*, roč. 17, 1966, s. 27.

117 ŠEMŠEJ 2011, s. 365; ŠKORVANKOVÁ, Eva. Snahy o obmedzenie vysokoškolského štúdia žien v období Slovenského štátu. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 649-670.

118 Pred reformami v školskej politike slovenskej. In *Slovenský denník*, roč. 21, č. 244, 21. októbra 1938, s. 4.

potom sledovať možnosť existenčného zaistenia a v niektorých prípadoch mimoriadneho nadania i k vyššej činnosti duševne.¹¹⁹ V tomto duchu potom požadoval aj reorganizáciu štúdia dievčat, aby na stredných školách študovali len skutočne nadané žiačky, kým ostatné by sa pripravovali na praktické zamestnanie. Do učebných osnov pre stredné školy, eventuálne pre dievčenské stredné školy po zrušení koedukácie, požadoval zaradiť praktické predmety, ktoré by boli poskytlí „*poučenie pre budúce matky a gazdiny*“.¹²⁰ Najprimeranejšie vzdelávanie pre ženy videl na školách „*odborných pre ženské povolania a na školách gazdinských*“.¹²¹ Autor článku ale išiel ešte ďalej vo svojej predstave reorganizácie vzdelávania žien. Požadoval transformáciu dievčenského školstva z tzv. rodinných škôl, ktoré sa orientovali na prípravu „*živnostenského dorastu*“ (krajčírky, modistky, mestské gazdiné), na gazdinské školy „*sedliackeho typu*“. Existujúce tzv. gazdinské školy mali byť „*posedlačené. Výchova popánčených slečínien nemôže byť dobrým fundamentom rodín, od ktorých okrem úrovne žiadame i rázovitý slovenský charakter*“.¹²² Aj podoba gazdinských škôl sa mala zmeniť, malo ich byť síce viac, ale mali byť skromnejšie a jednoduchšie, aby sa priblížili „*priemeru prostredia*“, teda slovenskému vidieku. Okrem zrušenia koedukácie, ktoré by automaticky viedlo k obmedzeniu možností stredoškolského vzdelávania dievčat, autor požadoval výrazné obmedzenie všeobecného štúdia prírodných vied, technických predmetov a jazykov. Snahy zjednodušiť dievčenské vzdelávanie a „*prispôbovať*“ ho tzv. prirodzenej úlohe žien by znamenali jednoznačne pokles vzdelanostnej úrovne dievčat.

Proti týmto návrhom sa jednoznačne postavili samotné ženy. Profesorka Marta Miklošková¹²³ vo svojom príspevku *Výchova našich dievčat* odmietla snahy obmedzovať štúdium dievčat. Podľa jej názoru výchova žien pre manželstvo a materstvo nemôže spočívať len v schopnosti „*variť, šiť a dieťa opatrovať, čiže riadiť sa heslom – žene patrí varecha*“.¹²⁴ V článku čerpala z vlastnej skúsenosti, preto poukazovala na bystrosť, snaživosť a pohotovosť dievčat, ktoré sama učila. Navrhovala, aby bystré a nadané dievčatá študovali a popritom sa mali naučiť domáce práce. Podporila aj tie mladé ženy, ktoré chceli študovať na univerzite. Odmietla názory, že vzdelané ženy „*sú stratené*“ pre manželstvo a materstvo: „*Poznám mnoho žien s akademickým titulom, ktoré žijú v tom najšťastnejšom manželstve. A dovoľujem si tvrdiť, že tieto ženy sú i dobré matky*“.¹²⁵ Autorka obhajovala vzdelávanie dievčat, pretože vzdelané ženy mali všetky predpoklady byť dobrými manželkami a matkami. Marta Miklošková prezentovala veľmi racionálny postoj aj v otázke manželstva a rodiny: „*Pri výchove dievčat nesmieme im od malička vštepovať zásadu, že ich výlučným povolaním je povolanie ženy a matky. Spáchame tým krivdu na budúcom živote tých dievčat, ktoré*

119 POCKODY, Štefan. O vzdelania žien v súvisi s ich poslaním. In *Slovák*, roč. 20, č. 293, Vianoce 1938, s. 22. Rovnaký článok bol uverejnený aj v *Slovenskom deníku* – POCKODY, Štefan. O vzdelaní žien v súvisi s ich poslaním. In *Slovenský deník*, roč. 21, č. 290, 16. decembra 1938, s. 3.

120 Tamže.

121 Tamže.

122 Tamže.

123 Marta Miklošková (1912 – 1966) – učiteľka, publicistka, aktívna v podpore katolíckej cirkvi aj po roku 1948. Aktívne pôsobila ako učiteľka ešte v roku 1942, pričom prvé dieťa sa jej narodilo v marci 1939, druhé začiatkom roku 1940. MIKLOŠKO, Jozef. *Ako sme boli malí*. Bratislava : ACO, 2007, s. 116.

124 POCKODY, Štefan. O vzdelania žien v súvisi s ich poslaním. In *Slovák*, roč. 20, č. 293, Vianoce 1938, s. 22.

125 MIKLOŠKOVÁ, Marta. *Výchova našich dievčat*. In *Nová žena*, roč. 2, č. 9, 26. februára 1939, s. 4.

v živote nestretnú nikoho, kto by ich chcel za manželku.“¹²⁶ V závere tak dala nádej na užitočný a zmysluplný život aj slobodným (nevdatým) ženám.

K otázke vzdelávania žien sa na stránkach *Novej ženy* vyjadrila vo svojom článku o ženskej osvetovej práci aj redaktorka Helena Sabolová. Autorka na jednej strane vyjadrila súhlas s návratom žien k rodinnému kozubu, zároveň ale dodala, že „aj v rodine treba, aby naša slovenská žena mala z čoho rozdávať“.¹²⁷ Tento tradičný diskurz o ženskom vzdelávaní bol v slovenskom prostredí hlboko zakorenený. Panovala predstava, že len vzdelaná žena môže zabezpečiť vzdelanie pre svoje deti výchovou a vzdelávaním v materinskom jazyku. Podľa Heleny Sabolovej tak aj vyššie vzdelanie ženy bolo užitočné najmä kvôli vzdelávaniu dieťaťa.

Patrí ženám len varecha?

V rámci diskusií o prepúšťaní vydatých žien zo zamestnania a perspektívach ženského vzdelávania dochádzalo zároveň k vymedzeniu priestoru pre očakávané pôsobenie slovenských žien v štruktúrach nového režimu. Ženy a dievčatá sa mali angažovať v charite, sociálnej práci, vzdelávaní a výchove žien, mládeže a detí. Ale prirodzeným miestom, kde sa slovenská žena mala realizovať, bola rodina a domácnosť. Neustálym zdôrazňovaním, že slovenská žena má byť domácim anjelom, strážcom rodinného kozuba a vzornou gazdinou, sa tento ideál stal akýmsi programom ženskej agendy.

Tento názor jednoznačne potvrdzuje článok Eugena Filkorna¹²⁸ v časopise *Nová žena*. V rozsiahlom úvodníku sa objavila jednoznačná argumentácia, prečo ženy nepatria do verejného života: „*Dravá rieka s kalnými vlnami sa nehodí ženám.*“¹²⁹ Filkorn zároveň kritizoval feminizmus a emancipáciu, ktorá zlyhala v kritických momentoch: „*Feministické heslá o rovnoprávnosti žien s mužmi nikdy tak dôkladne nebankrotovali, ako práve v týchto pohnutých, historických chvíľach.*“¹³⁰ Úlohu ženy zredukoval Filkorn len na jeden moment: „[...] povoláním ženy od prírody je stvoriť život, nový život. Priviesť ho na svet a opatrovať. Áno, povoláním, úlohou ženy je – byť milujúcou ženou svojho muža a obetavou matkou jeho dietok. To je povoláním **každej** [zvýraznené v origináli, E. Š.] ženy. Preto protiví sa prirodzenosti ženy, keď chcú z nej urobiť byrokrata alebo advokáta, sudcu alebo politika.“¹³¹ Autor v článku „hovoriť“ v mene slovenskej ženy, čo chce a čo nie: „*Preto slovenská žena nechce tam, kam patrí muž. A nedá sa balamútiť feministickými heslami, ale s radosťou zaujme svoje miesto od prírody jej určené – v rodine.*“¹³² Filkorn veľmi „romanticky“ definoval rodinu ako „*kráľovstvo ženy*“, kde žena vládne ako kráľovná srdcom, životnou múdrosťou a svojím umením.

Žena a jej domáca sféra tak v propagande dostala honosné označenia napriek tomu, alebo práve preto, že verejná sféra mužov jednoznačne dominovala z hľadiska po-

126 MIKLOŠKOVÁ, Marta. Výchova našich dievčat. In *Nová žena*, roč. 2, č. 10, 5. marca 1939, s. 9.

127 SABOLOVÁ, Helena. S osvetou medzi najširšie vrstvy. In *Nová žena*, roč. 2, č. 10, 5. marca 1939, s. 2.

128 Eugen Filkorn (1881 – 1974) – riaditeľ vysokoškolského internátu Svoradov, duchovný správca Ústredia slovenského katolíckeho študentstva a zakladateľ ženského spolku Katolícka jednota žien.

129 FILKORN, Eugen. Nová žena v novom slovenskom živote. In *Nová žena*, roč. 2, č. 2, 8. januára 1939, s. 2-3.

130 Tamže.

131 Tamže.

132 Tamže.

litickej a sociálnej moci, spoločenského významu a ekonomickej hodnoty. Okrem toho tento tradičný, konzervatívny koncept bol odmietaný aj samotnými ženami, ktoré si uvedomovali zmeny, ktoré sa udiali po prvej svetovej vojne a ktoré umožnili ženám vzdelávať sa a pracovať. Mladé ženy boli živiteľkami svojich rodín (rodičov, súrodencov), nadané a obdarené schopnosťami či talentom. Obmedzovanie ich individuálneho uplatnenia bolo označené za nespravodlivé spiatočnosť. ¹³³ Už v októbri 1938 sa v článku *Patrí nám len varecha?* autorka M. Lerová ohradila proti snahám vymedziť pre ženy len súkromný priestor – rodinu a domácnosť. Podľa nej bolo pohodlnejšie sedieť doma, opatrovať celú rodinu a nezaujímať sa o vonkajší svet. Zároveň na „obranu“ vzdelaných žien uviedla, že „ak má žena vyššie vzdelanie, to ešte neznamená, že nevie byť pravou, nežnou a starostlivou ženou, matkou a dobrou gazdinou“. ¹³⁴

Okrem súkromnej sféry sa slovenské ženy mali angažovať v charitatívnej, zdravotnej a osvetovej práci. Vo vládnom programe sa predpokladalo organizovanie kurzov pre ženy a gazdinky, ktorých cieľom malo byť vzdelávanie. ¹³⁵ Zároveň boli v dennej tlači propagované aktivity ženských organizácií (Sociálna akcia žien Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ¹³⁶ Ústredný výbor sociálnej akcie pre chudobných bratislavských Slovákov, ¹³⁷ Katolícka jednota žien ¹³⁸) a všetky slovenské ženy boli vyzývané, aby sa podobne angažovali. Aktivity Sociálnej akcie žien Hlinkovej slovenskej ľudovej strany boli podporované čelnými vládnymi predstaviteľmi. ¹³⁹ Ženský časopis *Nová žena* priniesol rozsiahly článok o organizovaní zimnej pomoci chudobným slovenským deťom, na ktorom sa podieľali aj manželky ministrov – Anna Ďurčanská a Jolana Černáková. Článok mal byť zároveň akýmsi návodom (príkladom) pre slovenské ženy v ostatných slovenských mestách a dedinkách ako zorganizovať zimnú pomoc, ako vytvoriť jednotlivé organizačné zložky a rozvinúť úspešnú prácu. ¹⁴⁰ Aktívne mali byť ženy aj v „osvetovej práci“, najmä na vidieku. ¹⁴¹

133 M. H. Žena a verejná činnosť. In *Nová žena*, roč. 2, č. 7, 12. februára 1939, s. 14.

134 LEROVÁ, M. Patrí nám len varecha? In *Nová žena*, roč. 1, č. 42, 16. októbra 1938, s. 11-12.

135 FABRICIUS – HRADSKÁ 2007, dokument č. 48, s. 81.

136 Ženy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v rámci Sociálnej akcie organizovali zbierky na ošatenie a stravovanie, najmä pre chudobné bratislavské deti. Bližšie Sbíerka v prospech chudobných Slovákov bratislavských. In *Slovák*, roč. 20, č. 265, 20. novembra 1938, s. 3; Poďakovanie. In *Slovák*, roč. 20, č. 273, 30. novembra 1938, s. 5; Ženy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. In *Slovák*, roč. 20, č. 280, 8. decembra 1938, s. 6; GESSAYOVÁ-BRESTENSKÁ, Elena. V sídle Sociálnej akcie žien Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. In *Slovák*, roč. 20, č. 282, 11. decembra 1938, s. 7; Ošacovacia činnosť Sociálnej akcie žien Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. In *Slovák*, roč. 21, č. 4, 5. januára 1939, s. 4.

137 Vznikol v novembri 1938. Na čele organizácie stáli manželky slovenských ministrov, pani Anna Ďurčanská a pani Jolana Černáková. Aktivity v rámci organizácie mali vyvíjať aktívne slovenské ženy. Cieľom výboru bola pomoc chudobným Bratislavčanom. GESSAYOVÁ-BRESTENSKÁ, Elena. Starosť o chudobných bratislavských Slovákov. In *Slovák*, roč. 20, č. 264, 19. novembra 1938, s. 4.

138 Organizácia pôsobila na Slovensku od roku 1920. Bola členkou Medzinárodnej únie katolíckych ženských zväzov a reprezentovala modernizačnú politiku Vatikánu na podporu angažovanosti laikov a laičiek, ktorí sa svojou činnosťou hlásili k hnutiu Katolícka akcia. ZAVACKÁ 2011, s. 376. Pekná činnosť Kat. jednoty žien v Kropáčoch. In *Slovák* roč. 21, č. 29, 4. februára 1939, s. 5.

139 Dr. Tiso u najchudobnejších. In *Slovák*, roč. 20, č. 289, 20. decembra 1938, s. 5.

140 KAPALOVÁ-LIKAVSKÁ. Sociálna práca slovenských žien. In *Nová žena*, roč. 2, č. 2, 8. január 1939, s. 4-6.

141 SABOLOVÁ, Helena. Žena v osvetovej práci. In *Nová žena*, roč. 1, č. 45, 6. novembra 1938, s. 12.

Záver

Konzervatívne vládnuce politické kruhy HSLŠ sa netajili svojím názorom na tzv. prirodzené poslanie žien. Miesto ženy videli v usporiadanej kresťanskej rodine, po boku manžela a pri výchove detí. Prostriedkom k upevneniu slovenskej rodiny mala byť politika prepúšťania vydatých slovenských žien z pracovného pomeru, podpora sobášnosti, pôrodnosti a zakladania rodín. Problém prepúšťania vydatých žien zo zamestnania v štátnej a verejnej službe bol predmetom všeobecného záujmu verejnosti. Na stránkach dennej tlače sa táto otázka začala diskutovať už krátko po vyhlásení autonómie, najmä v súvislosti s nadbytkom štátnych a verejných zamestnancov po územných stratách následkom Mníchovskej dohody a prvej Viedenskej arbitráže. Veľmi častým argumentom na prepúšťanie vydatých žien z úradov a škôl bola snaha režimu vytesniť ženy z verejnej sféry do domácností, aby sa tým podporila pôrodnosť a zakladanie rodín. Autonómna vláda (v rovnakom duchu ako centrálna vláda v Prahe) však týmto opatrením chcela vyriešiť sociálne problémy a problém s nezamestnanosťou učiteľov a štátnych zamestnancov, prevažne z odstúpených území. Intenzívna mediálna kampaň a úsilie autonómnej vlády vytesniť vydaté ženy začali prinášať výsledky, keď vydaté ženy začali opúšťať svoje pracovné miesta najmä v školstve už od októbra 1938, aj keď zákonná úprava o služobnom pomere vydatých učiteľiek, vydatých učiteľiek ručných prác národných škôl a vydatých opatrovateliek bola upravená až po vyhlásení Slovenského štátu. S otázkou zamestnanosti vydatých žien však úzko súviseli aj úvahy o perspektívach ženského vzdelávania. V období autonómie sa objavili prvé návrhy na obmedzenie vzdelávania dievčat a žien. Vo vládnom programe z februára 1939 bola prezentovaná výhrada proti koedukácii a následne sa začalo diskutovať o obmedzení počtu študujúcich dievčat a žien aj na Slovenskej univerzite. Zrušenie koedukácie by v praxi znamenalo výrazné obmedzenie stredoškolského vzdelávania dievčat. Návrhy na zásadnú reformu by navyše viedli k zníženiu celkovej úrovne dosiahnutého vzdelania, a tým by dievčatá ďalej limitovali pri uplatnení sa na trhu práce. Cieľom zmien vo vzdelávacom procese malo byť prispôbenie vyučovania tzv. prirodzenej úlohe žien. Dievčatá sa mali učiť variť, šiť, starať sa o domácnosť a deti, aby tak naplnili predstavy o novom ideáli slovenskej ženy. Pri jeho definovaní vychádzal režim najmä z hodnôt a názorov, ktoré presadzoval. Snaha vytesniť ženy z verejného do súkromného priestoru smerovala k ideálu ženy ako starostlivej a obetavej matky a dobrej gazdinej, ktorá sa stará o blaho svojej rodiny, pohodlie a spokojnosť svojho manžela. Konzervatívne kruhy v slovenskom politickom tábore a samotná HSLŠ na čele s Jozefom Tisom presadzovali ako idealizovaný typ/model ženy jednoduchú, nábožnú, pracovitú ženu, matku, ktorá svoj život venuje starostlivosti o manžela a početné potomstvo, vzorne sa o svoju rodinu stará a vedie ju ku kresťanskej pokore, láske a viere. Ženy sa tak mali realizovať len v súkromnej sfére, do ktorej ale režim plánoval neustále vstupovať svojimi zásahmi a obmedzeniami. Okrem iného aj tým, že už v čase autonómie režim vymedzil pre aktívne ženy jediný priestor na ich verejné pôsobenie v oblasti charity, sociálnej práce a v osвете, najmä medzi vidieckymi ženami.

Slovenské ženy, najmä tie, ktoré sa angažovali v politickom a spoločenskom živote v medzivojnovom Československu, predpokladali, že po vyhlásení autonómie sa

budú naďalej spolupodieľať na dianí v krajine. V tlači boli tieto dobové názory niekoľkých, prevažne vzdelaných, politicky a spoločensky aktívnych žien prezentované. V prostredí cenzúry a regulácie tlače nemôžeme očakávať objektívne hodnotenie vzniknutej situácie. Napriek tomu na stránkach ženského časopisu *Nová žena* boli uverejnené aj niektoré kritické názory žien na snahy o ich prepúšťanie z verejných a štátnych služieb či pokusy reformovať dievčenské školstvo. Napriek niekoľkým kritickým postojom ale mnohé verejne známe ženy a authority (napr. Ľudmila Podjavorinská) oficiálnu politiku režimu podporili. Konzervatívne a tradičné predstavy o rodovom usporiadaní boli hlboko zakorenené v slovenskej spoločnosti. Autoritatívny režim preto mohol na tieto predstavy veľmi ľahko nadviazať. Slovenské ženy tak svojou pasivitou napomohli rýchlemu odbúraníu mnohých demokratických a liberálnych výdobytkov československého štátu.

Obsah rodovej identity sa mení a vyvíja, je podmienený dobovým kontextom, osobnostným vývojom jednotlivca, sociálno-ekonomickými podmienkami a sebareflexiou sociálnej a rodovej príslušnosti. V období autonómie boli formulované vzory a obrazy ideálnej ženy, ktoré zohrávali veľkú úlohu v propagande a politike nového režimu. Pôsobenie týchto idealizovaných predstáv bolo veľmi účinné, lebo pôsobilo monopolne na spoločenskú morálku a verejnú mienku obyvateľstva (najmä prostredníctvom tlače) a vytlačalo na perifériu „nevhodné“ a neakceptovateľné obrazy ženskosti. Propaganda a dobový diskurz vymedzili súkromný priestor (rodinu a domácnosť) ako jediný možný na pôsobenie a realizáciu žien ako prirodzený priestor, daný prírodou a Bohom. Všetko ostatné bolo definované ako neprirodzené, tým aj neakceptovateľné. Absolútne dominovala tradičná predstava rodového usporiadania spoločnosti na základe kresťanskej morálky, podľa ktorej mali muži nadriadené postavenie nad ženami. Tento kresťanský ideál vzťahov medzi mužom a ženou a vzťahov v rodine a v spoločnosti dominoval v spoločenskom diskurze. Legislatívne normy, ktoré by sankcionovali takúto predstavu usporiadania spoločnosti, už autonómna vláda nestihla uskutočniť. Vyhlásenie Slovenského štátu 14. marca 1939 ale definitívne vytvorilo predpoklady na ich realizáciu a presadenie v slovenskej spoločnosti.

Cituj:

ŠKORVANKOVÁ, Eva. Späť do kuchýň, kostolov a k deťom. Ženy počas autonómie 1938 – 1939. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 1, s. 19-39. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.1.3>

...

Mgr. Eva Škorvanková, PhD.
Katedra všeobecných dejín
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Gondova 2, P.O.BOX 32
814 99 Bratislava
Slovenská republika
eva.skorvankova@uniba.sk